

Mali-bambo.

*Foto:
Joh. Öhman 1916.*

Malin i våra hjärtan

Har någonsin en sägen blivit så älskad som den om Malin? Inte i våra trakter åtminstone, tror jag. — När barnen i Mats Larssons skola i början av detta sekel skulle skriva uppsats om en sägen, blev det den om Malin, därför vet jag hur den gestaltades då, förmedlad av de gudabenådade berätterskorna, de gamla gummorna, som med några av de större barnen vistades i hemfäbodarna vår och höst. Då flödade berättelserna framför elden i kulna höstkvällar och uppsögs och blev levande i mottagliga barnasinnen. — Men än i dag hör man ofta: ”Berätta om Malin!” Men det går bara inte var och när som helst. Utstrålningen från Malin är ännu så stark som från ett av Mystikens helgon.

Först något om den plats, Mali-bambo, som särskilt är förbunden med legenden om Malin. ”Bambo” var barnens namn på kyrkan med

de bambande kyrkklockorna, och namnet syftar på en stor sten, ett flyttblock som ligger i en ljuvlig, stilla skog med träd som pelare i en helgedom, med hjortronblom och rosling och skön mosa på marken.

Man når den nu lättast genom att fara skogsvägen, som går till Selen, tills man kommer ett par km väster om Rossberg, där den ligger c:a 300 m från vägen. Där korsades förr två betydande färdvägar. Den stora rid- och gångvägen västerut gick här förbi, i första hand till Selens fäbodrar, men den fortsatte sedan till Västerdalarna och över sjumilaskogen till Värmland. Den andra hade förbindelse med pilgrimsleden genom Leksand och Siljansnäs och gick enligt traditionen över Åsarna och Mångberg, Borberg och Rossberg, och sedan över fäbodarna Hållen, Pinan och Rådlösan — namngivna av bister folkhumor och hårda levnadsvillkor — via Ebbsel och Budsel till Mora. Under den risiga fällen av ljung och mossa kan man ännu urskilja de nötta stennarna, slitna av mycket vandrande och många steg. — Att här, just i skärningen mellan två livligt befarna vandringsleder, denna sten har varit kultplats, som en del forskare förmodar

Helgonbild i Dala-Järna kyrka

Antagl. från 1300-talet. Enl. traditionen föreställande Malin från Sollerön. Ringen kring huvudet torde ha burit en krona, som kan ha borttagits, då man funnit att hon ej var kanoniserad. Foto: Tysk, Dala-Järna.

är inte otroligt. Men kultplatserna för hedniska gudar blev också heliga platser, och de gamla gudarna byttes ut mot Vite Krist.

Vid den stora stenen finns resterna av en murken stubbe och en mycket illa medfaren urtavla till en moraklocka, men därom mera senare. Där finns också en sentida minnestavla över Malin. Det bästa på den är malmklockan. När den klingar i stillheten, kan vi höra ekot från legendens klockringning och gudstjänster. Men KORSET intar en central plats i alla legenderna om Malin — nog skulle man här vilja se ett smäckert pilgrimskors, kanske bara av en obarkad björkstam, som visade vägen mot himlen! — Ett stenkast från denna plats märks en annan sten med sten på sten, tripp trapp trull, och lämningar av en stensättning däromkring. Denna plats utpekas som Malins grav. Där finns också ett simpelt kors av ett rostigt vattenledningsrör med flagnande svart färg och muttrar och allt. Nog för att vi skulle vara som ledningsrör för Guds kraft, men nog ville man hellre hänga ljungkransen till Malin på ett enkelt kors av ene-trä.

Nu till utsagorna om Malin. De flesta berättarna har väl haft som källa Arosenius "Beskrifning öfver Provinsen Dalarne" av år 1865. Så t. ex. K.-E. Forsslund i "Med Dalälven . . . (Del 1 Siljan sid. 109)" och Gunnar Granberg i "Grudbo" (sid. 165). De på ön mest spridda sägnerna härrör också från samma traditionskälla, liksom de romantiserade skildringar de givit anledning till (Lars Lunell, Rönnegård m. fl.) Detta kan vara skäl för att börja med Arosenius.

Angående digerdödens härjningar inom denna församling, har kronofogde Ph. Kjellin antecknat och år 1863 till Dalarnas fornminnesförening insändt följande, ännu gängse, sägen:

"Denna farsot, som här benämnes pestilentian, uppenbarade sig i skepnad av en man och en kvinna, den förra beväpnad med en räfsa, den sednare med en sopqvast. Pestilentian, eljest ej noga i valet, utsåg dock helst unga personer till sina offer under förklarande att det var så roligt dansa med de unga, men då både gamla och unga av en oemotståndlig makt drogos in i ringdansen, släpptes de icke förrän de döda nedföllu på golvet eller marken, alltefter som balen anställdes under sotad ås eller i fria luften. Men pestilentian använde äfven andra medel än dans till förödelseverket. Så utströdde den med frikostig hand på vägar och stigar mat, prydnader och dyrbarheter, hvilka voro så förpestade, att den som vidrörde dem med blotta handen innan nästa solgång var ett lik.

Den skara av öboerna, som till Nordlanden flydde undan förödelser, tog först vägen västerut på den till Vermland gränsande tolfmilaskogen. Bland de flyende fanns en fager ungmö, vid namn Malin, hvilken var vida beryktad för sin fromhet och sin dygd. Kort efter det hon lemnat fäderneyhddan låg i hennes väg ett glänsande gyllne smycke, som vid närmare påseende föreställde frälsaren på korset, och ehuru Malins medvandrare därpå förutsade hennes ofärd, kunde hon icke motstå frestelsen att medtaga det i dubbelt afseende dyrbara fyndet. De flyendes första lägerplats togs vid pass 3/4 mil från Sollerön i närheten av nuvarande fäbodstället Rossberg, hvarest anställdes offer och bön för att blidka himmelens vrede och utverka helgonens beskydd under den förestående vandrigen. Såsom prestinna vid offret och bönen uppträdde den fromma Malin. Hennes bön var brinnande och varm, men då qvällssolen gömde sig bakom berget i väster, flög med den sista solstrålen Malins förklarade ande hem till ett bättre land och hennes liflösa kropp nedföll på offeraltaret.

— — — Den flata stenhäll, som Malin begagnade som altare, ligger ännu kvar och bär det allmänt kända namnet MALINS KYRKA, hvilken ännu i våra dagar till midsommar af nejdens vallhjon prydes med friskt löf och doftande blommor.

I offerställets omedelbara grannskap har från urminnes tid uti stammen af en fura varit inhuggna följande figurer 1454, hvilka otvifvelaktigt angifva årtalet 1353, ehuru den sannolikt mindre skrifkunnige minnesristaren vändt de båda treorna bakfram.

Den gamla kärnfur, i hvilken minnesrunan först ristades, finnes visserligen icke mera kvar, men ristningen öfverflyttades för några år sedan uti en annan närstående fura, och försäkras det att öfverflyttningen skett med diplomatisk noggrannhet."

Om stortallen berättar Forsslund:

"Ryss-Anders minns den, men nu är den borta, gambel Sol Niss högg den till tjörkalltörr (tjärdalstörved), han fick plikta för det, kallades sedan Törr-Niss och måste hugga in årtalet alldeles likadant i en annan tall bredvid."

Beträffande de avigvända siffrorna kan nämnas, att man förr ofta gjorde så för att avvända troll- och otyg från föremålen och deras bruk. Jag har i min ägo en gammal skål, gjord av en "vridu" med bomärke och årtalet 1753 på baksidan, där sjuan och trean är bakvända. I skålen förvarades en blandning av tjära och fårtalg att märka tackorna med, och märkningen förmodades få ännu större

omfattning och kraft genom knepet med siffrorna.

Om man förr funnit en enkel helgonbild av ett oidentifierat helgon, har man, särskilt åt Västerdalarna till, antagit att hon föreställde Malin från Sollerön. Så skriver prof. Erik Forssman i sin bok "Medeltida träskulpturer i Dalarna":

"Det talas ibland om den heliga Malin från Sollerön, och man har t. o. m. velat utpeka huvudfiguren i det rörande primitiva helgonskåpet i Venjans kyrka såsom föreställande övre Dalarnas lokalhelgon. En ganska sentida sägen berättar om den fromma Sollerökullan Malin, som vid digerdödens tid i spetsen för en del av öbefolkningen lär ha lämnat ön, bärande altarkorset med sig, för att fly undan pesten och söka ett nytt hem någonstans västerut i de stora skogarna. Venjan kunde då med en viss sannolikhet förmodas ha varit vandrarnas mål. Tyvärr synes denna vackra berättelse inte finna något som helst stöd i det äldre källmaterialet, och något eget landskaphelgon har Dalarna tydligen inte haft".

Signaturen "Fokus" skriver i Falu-Kuriren den 29/11 1968:

ADVENT RINGS IN FRÅN DALA-JÄRNA.

"Det är möjligt att en i kyrkan bevarad helgonbild föreställer S:ta Erik. Det är ett träsnideri, som torde ha utförts av den s. k. Mora-skolan, och som enligt andra tolkningar föreställer det lokala helgonet S:ta Malin från Sollerön. En liknande helgonbild finns i Venjan och den skulle enligt traditionen ursprungligen ha hört till Sollerö kyrka. S:ta Malin skulle ha räddat Sollerön från digerdöden men själv ha dukat under för farsoten. Hon hedrades därför med helgonbilder i flera av Dalarnas kyrkor".

Men den kanske intressantaste bilden av Malin, den från Kättbo kapell, vistas ännu på okänd ort. Den var med på en hembygdsutställning i Mora på 1920-talet under avdeln. "Kyrklig konst" och uppgavs föreställa Malin. Håll Albert har sett den och beskriver den så: "Det var en bild av en kvinna, täljd ur en grov trästock, c:a 50 cm lång. Hon var avbildad till bysten, sedan vidtog stocken, som var ganska obearbetad. Den låg på ett grovt tygstycke. Jag tog upp den och betraktade den. Den var rätt väl bevarad men hade skavanker, och det var en djup spricka bak på bilden".

Det beslöts på en kyrkostämma på 1950-talet att man skulle söka få en kopia av denna "Malin", men sedan kunde man inte få reda på, vart bilden tagit vägen. Enligt sägnen skulle Kättbo by vara anlagd av en Soll-karl, Kättil, och hans familj, som flytt undan digerdöden och bosatt sig, där byn nu ligger. Kapellvaktmästaren kunde för Håll Albert visa platsen för den källare, där de första bebyggarna övervintrat. Man tror, att bilden kan ha varit täljd där, men den kan också ha varit en helgonbild, som stått efter pilgrimsstigen genom Venjan (Vallsjön.) I vilket fall som helst vore det av största intresse att spåra bilden, dess ursprung och fortsatta öden.

Det är anmärkningsvärt, att uppfattningen om Malin som helgon kommer från Västerdalarna. Från de forna fåbodkullorna i västerfåbodarna fick också jag en ny och levande bild av Malin, mycket motvilligt först, eftersom den inte hade så mycket gemensamt med den gamla legenden, som hade varit mig kär, och man vill inte gärna ha sina cirklar rubbade. Föreföll de förra legenderna kunna vara friserade av kyrka och prästerskap, så framträdde här mönstret av en kvinna, som mottog en vision och i kraft av den gick in i en gärning mot allt mänskligt förnuft. Det var Djus Margit, Flint Karin och Rullpers Karin m. fl., som blev mina sagesmän, och de hade haft sina fåbodställen åt Järna- och Venjans-hållet. De hade mångfaldiga gånger varit vid stenen och "hälsat på Malin" som det heter, med blommor och löv. Vem som berättade vad, kan jag nu inte särskilja, men de var alla samstämda. De forna fåbodkullornas berättelse förflyttar oss några hundra år tillbaka i tiden.

— — — — Det var i mitten på 1300-talet. Man levde i en ganska lugn och lycklig tid. Något av välmågan från vikingatid och järnhantering fanns ännu kvar, och de små åkrarna och ängarna på ö och fastland var bördiga. Fromma munkar predikade läran om Vite Krist, och man hade hunnit få både en enkel timmerkyrka och en präst, som på samma gång var bonde. Men befolkningen tillväxte, och man hade börjat se sig om efter betesmarker längre in på fastlandet. Kanske bröts också där någon svedjeåker för att få lite brödsäd.

Men så kom helt plötsligt Pestilentian, den stora fasan, man visste inte varifrån och på vad sätt. Om de blåsvarta fläckarna uppträdde på ens kropp, då var ens öde beseglade, då var det bäst börja gå mot

kyrkogården, så att de efterlevande inte hade så lång väg att frakta den döda kroppen. När pestpojken i sommarnatten räfsade på en gård, då visste man, att i den gården skulle några dö, men om pestflickan sopade, då dog alla i gården! Det hjälpte inte, att man hade en stör vid dörren att peta bort de pestsmittade smycken med, dem Pestilentian kastat ut för att fresta svaga människohjärtan, och inga dekokter på valeriana och mästerrot hade någon verkan. De som så kunde, flyttade över till de friska skogarna med familj och boskap. Själva prästen tog sin familj och flyttade till Selen och odlade upp Präst-täkt, där det ända till för några år sedan stått en gammal stuga med ett knotigt äppelträd vid gaveln. — De unga och av familjeband obundna smidde planer att fara ännu längre, till trakter bortom de stora skogarna. Man visste ju inte, att pesten slagit lika hårt där.

Bland dem som beslöt att fly var också Malin och hennes väninna. Malin var enligt sägnen ”en fager ungmö, vida beryktad för sin fromhet och sin dygd”, men hon var också av alla traditioner att döma av det virke, som helgon skapas av, hon hade Kärleken och lyhördheten för den himmelska rösten, hon hade också viljekraft och mod och andens frihet att gå egna vägar. — De ämnade fly över sjumilaskogen till Vermland. Första dagsetappen gick till Rossberg. Kanske hade hon släktingar, och vänner där. Men dit hade olyckan redan kommit och de första tecknen på sjukdom börjat uppträda. Men kroppens kval var ingenting mot själens. Vad hade man gjort för att ådra sig Himmelens vrede? Hur skulle man våga stå inför den rättfärdige Guden, utan sakrament och avlösning! Och hur skulle det gå för de stackars barnen? — Malin hörde säkert redan då rösten i sitt inre: Stanna och hjälp dem! men hon tystade ner rösten och rustade sig nästa morgon för att fortsätta tillsammans med sin kamrat. Nästa kväll skulle hon vara hos sina vänner prästfamiljen i Selen —.

Men hon hann aldrig så långt. Väl framme vid den stora stenen fick hon se något glimma på stigen. Det var ett kors med Frälsarens bild. Kanske var det någon pilgrim i bön, som tappat det. Hon tog upp det, kysste det, och sjönk ner i tillbedjan. Hennes kamrat varnade henne för Pestilentians bländverk, men hon varken såg eller hörde någon annan än sin Frälsare, och ingen övertalning kunde få henne

att fortsätta. — Om detta själens möte med sin Herre och Hans uppdrag har inga ord bevarats. Men vi vet, att Malin vände tillbaka till Rossberg och där tog upp det arbete hennes Frälsare kallat henne till. Hon vårdade de sjuka, tröstade de sörjande, gav de döende nattvarden (jag frågade särskilt, tvivlande, om detta med nattvarden, men alla utsagor har bekräftat det), och hon utförde alla de verk, som Frälsaren själv skulle ha gjort, om Han varit där.

Var fick hon kraften ifrån? — Varje dag gick hon, åtföljd av alla dem, som kunde följa henne, den drygt 2 km långa vägen till den plats vid stenen, där hon funnit korset och mött Frälsaren, och förrättade där gudstjänst. — När Du kommer till stenen kan Du, om Du är riktigt stilla, höra ekot av gudstjänsten. Du kan se Malins upplyfta ansikte återstråla Kristi kärlek till människorna. Du kan se följeslagarnas ansikten, ängsliga, sörjande, rädda, väntande att vilken dag som helst bli märkta av Döden, förvandlas och bli lugna och förtröstansfulla, präglade av frid. Kärlekens seger över Döden!

Men viljan att tjäna och att hålla ut spred sig som ringar på vattnet. När Malins kamrat, som fortsatt till Selen, berättade för prästen där om vad som hänt med Malin, kände han, att han inte kunde stanna här i tryggheten längre. Han lämnade hustru och barn i Guds vård och återvände till sin ”sargade hjord” nere i bygden.

Hur gick det för Malin? har man frågat. Hon var väl så from, att ett under skedde och Döden inte rädde på henne? — Nej, här skedde inga under, Malin själv var det enda undret! Hon gick in under smärtan och döden, som Frälsaren själv gjort en gång. — En dag nådde budet bygden, att Malins värv på jorden var slut och att hon var kallad till evig tjänst. Då gick prästen tillsammans med så många som kunde följa honom till Rossberg, och hon begravdes ”under sång och klockringning” strax bortom sin gudstjänstplats vid Mali-bambo.

Det där med klockringning har jag undrat över som barn. Hur kunde man släpa med sig en stor kyrkklocka dit upp i skogen? Jag hade inte sett den lilla primklockan då, som nu hänger i sakristian; har den varit med, måntro? — Men kanske har också någon annan funderat över detta, att händelserna vid Mali-bambo är förbundna med klockklang. Och så kom moraklockan dit och traditionen att

varje vandrare, som gick där förbi, skulle ta av huvudbonaden, be en bön och dra upp klockan. Om det skriver G. Granlund: "Bus Per och andra i hans generation veta att berätta." När vi gick till fåbodarna i Selen, så var det någon, som hade satt upp en stor klocka i en tall, och var och en, som gick förbi, så drog han upp klockan". Så förde ett tillfälligt infall med sig en sedvänja." (sid. 185) — Jag tror inte, att man av ett tillfälligt infall satte upp en gångbar mora-klocka mitt i storskogen — och att den sköttes av de förbivandrande. Jag tror förr att någon, som än sker i de katolska länderna, ville ge en gåva till sin Gud av kärlek och tacksamhet och inte hade något annat att ge än sin mora-klocka. Och säkert såg Gud på gåvan med välbehag, där den tickade i storskogen sitt: Tiden flyr! Låt oss använda stunderna rätt! — Även Dunder Nils, den svartskäggige, underlige, fromme profeten, lär ha satt upp en klocka där, men den blev säkert byte för någon souvenirjägare.

Är det någon sanning bakom legenderna? — Det har föreslagits, att man skulle företa en utgrävning och se, om där hittades något, som styrkte traditionerna. Ack, hur ska man kunna finna Livet genom att gräva efter gamla döda ben! — I denna Malins helgedom, denna de anonymas, de konfessionslösas kyrka, vittnar snart sagt när man än kommer dit en ännu ej vissnad bukett eller kanske några vackra kvistar om att helgedomen haft besök. Vi kan inte få bevis för att hon levat, men hon *lever!*

Legenden i dess skiftande former är som en diamant, slipad i olika aspekter. Det beror på inställningen till den, vilken av versionerna, som blir till sanning i ens hjärta. — Gå dit i stillhet någon gång, sätt dig i mossan eller på den fallna furulågan, och lyssna inåt! Nästan ingen kommer dit utan en fråga, och nästan ingen lämnar platsen utan ett svar. Kanske: "Vänd tillbaka, och ta upp plikterna!" eller, som till Malins följeslagare: "Skynda vidare, och berätta om vad du sett!" eller kanske bara: "Min frid giver jag eder!"

Guds kärlek har i legenden om Malin och Mali-bambo en springkälla, som inte får gro igen!